

Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu: Inicijativa REKOM

Budva, Crna Gora

29-30.05.2009.

Peti regionalni forum je okupio preko 200 nevladinih organizacija iz svih zemalja regiona nekadašnje SFRJ. Sa 316 učesnika, bio je to jedan od najvećih skupova posećen tranzicionoj pravdi. Forum su organizovali Centar za građansko obrazovanje i Akcija za ljudska prava iz Crne Gore, uz pomoć Sekretarijata Koalicije za REKOM. To je prvi forum na kojem su članovi Koalicije za REKOM, u okviru četiri radionice, raspravljali o modelu i drugim elementima modela REKOM. Dan uoči Foruma, članovi Koalicije održali su prvu, osnivačku skupštinu Koalicije, na kojoj je usvojen Statut Koalicije i izabrani članovi Koordinacijskog veća. Peti forum su otvorili Ranko Krivokapić, predsednik Skupštine Crne Gore, Pierre Mirel, direktor Odeljenja Evropske komisije za proširenje za zemlje zapadnog Balkana, i Ron J.P.M. van Dartel, ambasador Kraljevine Holandije u Crnoj Gori i Srbiji.

Skupština Crne Gore je uspjela jednoglasno da u sklopu svoje rezolucije o Sporazumu o stabilizaciji i pridruživanju, u sklopu svoje evropske orijentacije ugradi i obavezu Vlade Crne Gore da formira dokumentaciono-istražni centar koji bi se bavio istraživanjem svih događaja koji mogu imati elemente ratnih zločina od 1991. do 2001. godine. (...) Dominantan cilj je da to uđe u naše udžbenike, da to uđe u naše obrazovanje, da to uđe u našu kulturu. Došlo je vrijeme da učimo o našim porazima i o našim greškama, ne manje nego o našim pobjedama. Kada to uspjemo, mislim da ćemo uspjeti kao društvo da shvatimo da učenje o tim greškama i porazima sa početka 90-tih bude najbolja brana u ljudskom duhu da se to više ne ponovi. (Ranko Krivokapić, predsednik Skupštine Crne Gore, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 29.-30.maj 2009.)

Bez obzira na sve što EU može da uradi i što radi, ona ne može da preuzme vlasništvo nad samim procesom. Mi možemo da pomognemo, da pružimo podršku, ali ne možemo preuzeti vlasništvo nad procesom. Proces je vaš, to je proces ovih država ovde. Istina, odgovornost i pomirenje moraju doći iz samog regiona ako se očekuje da imaju trajan efekat. Na vašim državama je, a uz našu podršku, da prevaziđu nasleđe prošlosti. ... I zbog toga želim da toplo pozdravim ovu inicijativu nevladinih organizacija, vašu inicijativu da osnujete zajedničku koaliciju za osnivanje Regionalne komisije. Nadam se da će, uz ovakve inicijative i uz našu stalnu podršku i pritiske, zemlje u regionu polako doći u situaciju da se pomire sa svojom prošlošću i da odatle grade svoju budućnost. (Pierre Mirel, direktor Odeljenja Evropske komisije za proširenje za zemlje zapadnog Balkana, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 29.-30.maj 2009.)

Vi, u regionalnoj Koaliciji za REKOM, ste sebi postavili zadatak da pronađete pravi način suočavanja sa prošlošću. Bitno je da se to učini kroz inkluzivan proces koji okuplja veliki broj organizacija i pojedinaca i koji uključuje sve relevantne strane. Ja svim srcem podržavam vaš cilj. (Ron J.P.M. van Dartel, ambasador Kraljevine Holandije u Beogradu, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 29.-30.maj 2009.)

Učesnici foruma predstavljali su organizacije za ljudska prava, obrazovanje, demokratski razvoj, zatim udruženja žrtava i porodica žrtava, mladih, veterana, logoraša, nestalih i dr – iz BiH, Crne Gore, Hrvatske, Srbije, Slovenije, Makedonije i sa Kosova. Na skupu je bilo prisutno i nekoliko desetina novinara, koji su izvestili ili objavili priloge na sledećim medijima: **TV CG, HRT1, RTS, RTRS, TV FbiH, TV Atlas, TV In, TV Vijesti, MBC Montenegro**, štampani mediji **Blic, Borba, Pančevac**,

Pobjeda, Vijesti, Dan, Novi list i Koha Ditore, agencija Beta i internet portali e-Novine, Peščanik, B92, PCNEN Crna Gora, CDM Café del Montenegro, PG Portal Info, Regionalne Poslovne Novine, Centar za razvoj nevladinih organizacija, Smedia.

Radionica: *Zašto REKOM*

U debati o mandatu učestvovalo je 57 učesnika Petog foruma za tranzicionu pravdu. Uvodničarke su bile Shukrie Gashi (Partners Kosova) i Vesna Teršelič (Documenta).

Veterani ne vide da je REKOM otvoren za njihove probleme.

Ono što najviše smeta ljudima [veteranima] koji još uvek žive sa jasnom idejom da su branili narodnu državu, nešto svoje, najteže im pada kada ih sve u paketu zovu počiniocima ili zločincima. (Miloš Antić, Centar za ratnu traumu, Srbija, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 29.-30.maj 2009.)

REKOM je prihvatljiv samo ako uzme u obzir sve žrtve, ako ne gleda kako se ko zove.

Smatram još uvijek da nećemo prići instituciji ili nevladinoj organizaciji dok ne budemo se sigurno uvjerali da ćete uzet u obzir sve žrtve, sa svima raditi, za sve ići do kraja, utvrditi ko je izvršio zločin da odgovara za to ne gledajući kako se zove, ne gledajući odakle je i ne gledajući kada je nestao. (Marko Grabovac, Udruženje za traženje nestalih boraca, zarobljenih civila opštine Brod, BiH, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, 28.-29.05.2009., Budva, Crna Gora)

Pomirenje je dugotrajan proces i - prerano je.

Mi Albanci nemamo potrebe da se svetimo, ali ne možemo ni da zaboravimo, ali trenutno riječ pomirenje... za nju je još prerano zbog raznih okolnosti, jer članovi porodice ne znaju gdje su njihovi bližnji i prije nego što se oni nađu, mislim da će porodice biti još tužnije i još više pod stresom. (Ymer Merlaku, Udruženje porodica nestalih lica iz Kline/Klinë, Kosovo, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 29.-30.maj 2009.)

Zalažem se da one pokrenu da se proces pomirenja nastavi, ali će se takođe odužiti godinama, smatram da će se odužiti i da će trajati godinama. (Haxhi Nalli iz Krushë e Madhe, Kosovo, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 29.-30.maj 2009.)

Ali jedan slab obraz ne može se oprati drugim slabim obrazom. Na ta pitanja se mora imati nedvosmislen odgovor i nepokolebljiv stav, da bi tek potom otpočeo proces nedekorativnog pomirenja pred regionalnom komisijom. (Milika Pavlović, književnik iz Crne Gore, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 29.-30.maj 2009.)

Zadatak REKOM je da identifikuje sve zločine, ubrza proces otkrivanja grobnica i nalaženja posmrtnih ostataka.

Zadatak i cilj REKOM-a bi bio sigurno da identificira sve događaje koji su se desili ne samo na području opštine Vlasenica, nego na području kompletnog teritorija... identifikacija lokacija masovnih i

pojedinačnih grobnica... potrebni su nam izvještaji o događajima, odnosno informacije o uznemiravanju primarnih lokacija... ubrzavanje procesa traženja i ekshumacija. (Dževad Bektašević, Udruženje porodica žrtava rata Vlasenica 1992–1995. BiH, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu Budva, Crna Gora, 29.-30.maj 2009.)

REKOM treba da pomogne da sudovi budu efikasniji u procesuiranju ratnih zločina, nezavisno od nacionalnosti žrtve.

REKOM mora još više, još bolje, još jače vršiti pritiske na vladajuće strukture da se angažiraju da sudske organizacije još brže i učinkovitije otkrivaju i kažnjavaju počiniocima zločina i svih naroda po istim mjerilima, a ne selektivno. (Anđelko Kvesić, Udruga logoraša u kantonu Središnja Bosna, BiH, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, 28.-29.05.2009., Budva, Crna Gora)

Šta ako ti svedoci umru u međuvremenu, šta se dešava sa optuženima. I o ovom aspektu treba razmišljati, mislim da mi kao REKOM treba da aktiviramo, odnosno, osvježimo novim svjedočanstvima ove predmete koji su po sudovima, ne treba ih ostaviti da zastarijevaju. (Naser Lajqi, Udruženje Syri i Vizionit, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 29.-30.maj 2009.)

REKOM može da pomogne da se utvrdi istina o nestalim i počiniocima zločina.

Ja pozdravljam ovu komisiju REKOM, da nam pomogne, nama članovima porodica nestalih lica da pronađemo istinu, da oni zločinci znaju da su počinili zločin i da ne prebacuju odgovornost na paramilitarne i na nekontrolisane bande, jer treba da se zna da je istina da je komandni lanac vojske i policije bio taj koji je činio zločine. (Xhafer Velju, Udruženje Pengu i Liris, Kosovo, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 29.-30.maj 2009.)

REKOM će nas naučiti da saosećamo sa drugima.

Kažem hvala [Koaliciji] REKOM što nas je naučio da saslušamo jedni druge i da pustimo suzu i za tuđu muku. (Gordana Đikanović, Udruženje porodica kidnapovanih i ubijenih na Kosovu i Metohiji, časopis Kosmetske žrtve, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 29.-30.maj 2009.)

REKOM nam je potreban da bi se utvrdile činjenice o onima koji su činili zločine i skinula anatema da su neki narodi zločinački.

Nije lako živeti u Srbiji i nositi teret nečega što je pojedinac uradio. Kad kažem pojedinac, ne mislim jedan čovek, nego, znači, mnogo njih sa imenom i prezimenom. Možda će REKOM pomoći da se svakom narodu i u svakoj državi skine ta anatema o zločinačkom narodu, da bi moja deca koja su rođena u Prištini mogla sutra da odu u Prištinu i da ne razmišljaju o tome da će im neko učiniti zlo jer oni nikom nisu učinili zlo samo zato što su Srbi. Nadam se da će nam REKOM u tome pomoći da se izdignemo iznad toga da je narod zločinački, neka svaki zločinac odgovara za zločin koji je uradio. (Gordana Đikanović, Udruženje porodica kidnapovanih i ubijenih na Kosovu i Metohiji, časopis Kosmetske žrtve, Srbije, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 29.-30.maj 2009.)

REKOM može da stvori zajednički dokument o tome šta se desilo.

Ako govorimo o tome zašto nam je REKOM potreban, između ostalih razloga, to je zbog toga što mislim da nam je potrebna zajednička, zajednička isto knjiga, zajednički dokument o tome šta se desilo oko koje ćemo manje-više svi da se složimo. (Lidija Zeković, aktivistkinja za ljudska prava, Crna Gora, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 29.-30.maj 2009.)

Formirao sam jednu grupu za sakupljanje i obradu podataka na nivou Kosova i ovo sam institucionalizovao, angažovao sam predstavnike svih arhiva kako bi sakupili podatke o zločinima, ubistvima, masakrima, sknavljenjima verskih objekata, drugih objekata, rušenju kuća, domova, i tako dalje, zatim, za ubijanja, za nestala lica, ranjavanja, proterivanja. (Jusuf Osmani, Državni arhiv Kosova, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 29.-30.maj 2009.)

Kao udruženje mi smo zabeležili svedočenja, imamo imena svedoka, udruženje je predalo listu od trista kidnapera i ubica ili zločinaca, potencijalnih, jer sve dok se na sudu ne dokaže, naravno, to nije to. Međutim, to smo zabeležili samo mi, mnogi od tih svedoka više nisu živi, znači, prolaze godine, to treba neko zvanično da zabeleži, da se registruje, da to ima težinu i da se možda po tome dalje postupa. (Gordana Đikanović, Udruženje porodica kidnapovanih i ubijenih na Kosovu i Metohiji, časopis Kosmetske žrtve, Srbija, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 29.-30.maj 2009.)

Komisija će imati legitimitet ako države učestvuju u njenom formiranju.

Zato smatram da je jako bitno da se osnuje ovakva komisija i smatram takođe jako bitnim da naše države, vlasti u svim državama (...) jednostavno daju legitimitet ovakvom tijelu. Jer bez njihovog učešća teško da ćemo i mi uspjeti. (Lidija Zeković, aktivistkinja za ljudska prava, Crna Gora, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 29.-30.maj 2009.)

Treba formirati najpre komisije na nivou država pa potom regionalnu.

Predlog udruženja je da se počne inicijativa na lokalnom nivou, a tek onda da se zemlje regiona povežu... ne može se REKOM kriti iza onoga što smo nekad zvali bratstvo i jedinstvo. Komisija neophodna, ali najpre na nivou država a kasnije da bude na regionalnom nivou. (Bajram Qerkini, Udruženje Kujtimi, Kosovo, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 29.-30.maj 2009.)

Treba formirati kancelarije i da svaka od tih mesta treba da ima svoju dokumentaciju kako bi se izbegle manipulacije. (Jusuf Osmani, Državni arhiv Kosova, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 29.-30.maj 2009.)

38.2. Radionica: Struktura REKOM

Kriterijumi za izbor članova, i način izbora članova REKOM

Moderatori ove radionice bili su Aleksandar Trifunović (medijski projekat *Buka*, BiH) i Bekim Blakaj, (Fond za humanitarno pravo Kosovo). U diskusiji je učestvovalo 24 ljudi, pretežno predstavnika nevladinih organizacija.

REKOM treba da ima jednu centralnu i više nacionalnih kancelarija, kao i predstavništva u mestima gde je najviše zločina počinjeno.

Središnji ured Regionalne komisije da definira urede, dakle unutar teritorija države jer verovatno u Hrvatskoj će biti nužno imati urede tamo gde su počinjeni najveći zločini, to jesu Krajina, Slavonija, Dalmacija, dakle Knin nakon Oluje i nakon Bljeska. (Suzana Kunac, B.a.b.e. Hrvatska, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 29.-30.maj 2009.)

Mislim da je neophodno da postoji jedna centralna kancelarija koja bi bila u svrhu prikupljanja podataka od regionalnih, odnosno teritorijalnih kancelarija. Predviđeno je da svaka država finansira rad svojih kancelarija, mislim da to ima svoju pozitivnu stranu iz razloga što postoji mogućnost da se u svakoj državi proširi mreža teritorijalnih kancelarija u manjem ili većem obliku zavisi od potrebe. (...)Zašto kažem centralna kancelarija? Iz prostog razloga što bi to bilo mesto prikupljanja svih podataka a istovremeno i mjesto iz koga bi išle inicijative prema vrhu država odnosno nadležnim institucijama u okviru država. (Žarko Radić, Republička organizacija porodica zarobljenih boraca i nestalih civila Republike Srpske, BiH, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 29.-30.maj 2009.)

Što se tiče članova Komisije, te glavne kancelarije Komisije, svaka država znači kandiduje svoje članove koji će učestvovati u radu Komisije. (Ylber Maxhuni, Youth Step, Kosovo, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 29.-30.maj 2009.)

Komisije [kancelarije]treba da budu na nacionalnom nivou. Jer ipak, svaka komisija poznaje svoju zemlju, poznaje ljude, mi smo toliko u kontaktu da se svi znamo i da sve te komisije opet dostavljaju podatke nekoj centralnoj komisiji koja će biti na nivou svih država bivše Jugoslavije. (Lozanka Radoičić, Udruženje roditelja Vera, nada, ljubav, Srbija, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 29.-30.maj 2009.)

REKOM će sigurno dobiti u Kozarcu odakle je dolazim, podršku bošnjačkog naroda zbog toga što je tu nad njima učinjen zločin, tu su bila tri logora koja su već dokazana, procesuirana i tako dalje, znači to su sada fakti(...) Ali šta je sa Srbima koji su u Prijedoru, da li će oni dati podršku REKOM-u ali ne da se oni bave pitanjem Srba u Sarajevu već baš da se Srbi bave pitanjem zločina nad Muslimanima u Prijedoru, razumete. (...) REKOM treba da ima cilj i to kako će se domaće stanovništvo suočiti sa tim činjenicama da je bilo zločina i priznati te zločine, osuditi te zločine. (...) Mislim da će Komisija kad-tad tu morati imati kancelarije jer tu su bila tri logora i ako u Bosni to bude zaobiđeno znači neće se uspjeti. (Ervin Blažević, Omladinsko udruženje Mladost, BiH, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 29.-30.maj 2009.)

Svaka zemlja treba da bude predstavljena istim brojem članova u REKOM-u.

Mislim da svaka zemlja treba da bude predstavljena sa istim brojem članova u Komisiji. (Ylber Maxhuni, Youth Step, Kosovo, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 29.-30.maj 2009.)

Komisija mora biti regionalna, da imamo komesare na regionalnom nivou i da bi tu trebalo utvrditi nekakav princip, recimo po svakoj zemlji dva člana ili nešto slično i da ta Regionalna komisija treba

zapravo kao nekakvo vrhovno telo i najviši organ da usvaja sve izveštaje i eventualno javno ih prezentuje sa saslušanja žrtava, a da nakon toga na nacionalnom nivou treba organizovati re kao bih izvršna operativna tela ili podkomisije koje će lakše pristupati i podacima i žrtvama, lokacijama i različitim mestima. (Andrej Nosov, Inicijativa mladih za ljudska prava, Srbija, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 29.-30.maj 2009.)

REKOM treba da je nezavisno telo i da ne robuje nacionalnim zahtevima.

Mi smo taj projekat već doveli u jedan nadnacionalni smisao i u tom smislu ne treba robovati tome da pravimo nekakvu strukturu koja će imati svoj nacionalni karakter prema onom sistemu koliko stanovnika, koliko stradalnika, po tom principu da se biraju predstavnici. (Amir Talić, Udruženje logoraša Sanski Most, BiH, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 29.-30.maj 2009.)

Postavljeno je pitanje da li bi kosovski Srbi priznali kancelariju REKOM na Kosovu ili bi za njih bila prihvatljiva samo kancelarija u Srbiji.

Da li bi ta kosovska komisija [podkomisija REKOM] bila priznata od strane kosovskih Srba ili bi možda bili privrženiji nekoj komisiji u Srbiji? Znači pričamo o tim lokalnim, nacionalnim komisijama, koja bi bila struktura članova tih komisija? Da li samo Albanci ili treba da učestvuju i Srbi i drugi? (Gazmir Raci, ProPeace Platform, Kosovo, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 29.-30.maj 2009.)

Centar REKOM treba da bude u Bosni i Hercegovini, ili u nekoj zemlji izvan regiona bivše SFRJ.

Po svim pokazateljima Bosna je najviše stradala na svim stranama, tu su čini se bile najveće žrtve i nekako se logično, (...) čini da bi Bosna bila neko mesto regionalno za sve, a onda bi se naravno, na nivou država formirali ti centri. (Marinko Đurić, Udruženje kidnapovanih i ubijenih na Kosovu i Metohiji, Srbija, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 29.-30.maj 2009.)

Što se tiče glavne kancelarije Komisije, da bude možda u nekoj trećoj zemlji, ukoliko se slažu sve zemlje, znači da bude van bivše SFRJ. (Ylber Maxhuni, Youth Step, Kosovo, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 29.-30.maj 2009.)

REKOM treba da ima članove koji su kvalifikovani za proveru istinitosti iskaza žrtava i svedoka.

Ako je cilj da se imenuju počinioci u tim izveštajima onda je neophodno da ta struktura organizacije sadrži neke ljude, funkcije koje će vršiti proveru istinitosti tih svedočenja. (Duško Medić, Zelena mreža Vojvodine, Srbija, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 29.-30.maj 2009.)

Institucije ne treba da budu zastupljene u REKOM.

Ljudi koji budu kandidati ne mogu u svojoj biografiji imati nešto čime bi mogli da naruše ugled REKOM-a ili samu ideju. To po meni podrazumeva nikako politički i u prošlosti aktivne osobe, kao ni aktivni po bilo kom osnovu pripadnike vojske ili bilo kojih vojnih struktura. (Marinko Đurić, Udruženje kidnapovanih i ubijenih na Kosovu i Metohiji, Srbija, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 29.-30.maj 2009.)

Ja mislim da članovi te Komisije ne treba da budu predstavnici institucija. (...) (Gazmir Raci, ProPeace Platform, Kosovo, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 29.-30.maj 2009.)

Ima predloga da veterani budu članovi REKOM.

A zašto i da se ne obuhvate i veterani rata. (Gazmir Raci, ProPeace Platform, Kosovo, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 29.-30.maj 2009.)

Učešće predstavnika civilnog društva osigurava etičku dimenziju rada komisije.

Kada se Komisija jednog dana bude formirala, predstavnici civilnog društva, ja ne znam po kom će kriterijumu oni biti birani jer vrlo je teško odrediti legitimitet ljudi iz civilnog društva ali veoma je bitno da njihov glas i njihov broj članova u toj Komisiji bude takav da može da osigura jednu vrstu kvaliteta etičkog rada te Komisije. (Sanja Elezović, Institut za otvoreno društvo, Crna Gora, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 29.-30.maj 2009.)

Kriterijumi za izbor članova REKOM treba obezbede zastupljenosti svih društvenih grupa, uključujući akademsku zajednicu, psihologe, sociologe, pravnike, organizacije za ljudska prava, udruženja žrtava, i svi članovi treba da polože zakletvu koja će ih moralno obavezati.

Moralni smisao izbora treba da se takođe uredi određenim kriterijumima, na primer biografije. (...) Ne bih hteo ponovo licitirati da li je on bivši policajac, bivši oficir ili neko drugi, to je čak ovog trenutka nebitno. (...) Ti ljudi takođe kao što to rade ljekari moraju da polože neku zakletvu koja će odrediti taj moralni smisao onoga što će sutra raditi. (Amir Talić, Udruženje logoraša Sanski Most, BiH, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 29.-30.maj 2009.)

Što se tiče samih kriterijuma mislim da u svakom slučaju treba uzeti one bazične, da neko nije krivično osuđivan, a da nakon toga treba kod strukture samih komesara voditi računa da budu adekvatno zastupljene rekao bih sve zainteresovane grupe, a to znači od boraca za ljudska prava, organizacija civilnog društva, žrtava i dakle sve druge grupe koje mogu takođe da doprinesu tom kredibilitetu. (Andrej Nosov, Inicijativa mladih za ljudska prava, Srbija, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 29.-30.maj 2009.)

Ta Regionalna komisija, mora biti jedan stručni tim, dakle osobe koje će biti u stanju razgovarati sa žrtvama, uzimati te izjave, dokumentovati činjenicama na način koji će biti objektivan, dakle bez usmjeravanja tog govora, bez manipulacije sa onim što se govori i kad to kažem mislim da tu treba da budu i psiholozi i sociolozi ali i same žrtve i osobe koje su autoriteti. (Borka Rudić, Udruženja BH novinari, BiH, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 29.-30.maj 2009.)

80 posto mojih sugrađana je širom svijeta i mene zanima kako će svi ti istražitelji naći sve te ljude od Australije do Amerike. Plus većina tih ljudi je prošla kroz logore, lošeg su zdravstvenog stanja i bukvalno rečeno odumiru vremenom. Za ovih petnaestak godina umrlo je mnogo tih živih svedoka. (Ervin Blažević, Omladinsko udruženje Mladost, BiH, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 29.-30.maj 2009.)

Neverovatno važan kriterij, je da osobe koje su članovi Komisije imaju izrazito velik emotivno psihološki i mentalni kapacitet nošenja svega onoga što mogu čuti i na čemu mogu raditi.(...) Iznimno je važno misliti i na zastupljenost akademske zajednice jer ona je upravo ta koja može balansirati ovu emotivno-psihološku razinu. (Emina Bužinkić, Udruženje mladih Hrvatske, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 29.-30.maj 2009.)

Koalicija za REKOM treba da zadrži neku vrstu vlasništva nad REKOM i kad bude osnovan da bi sprečila politizaciju i iznošenje neistine u javnost.

Ja mislim da treba da imamo upravljačku strukturu i da ova dosadašnja Koalicija za REKOM mora zadržati vlasništvo nad REKOM-om, zato što mislim da ako se to prepusti na nacionalni nivo, na nivo države, na vlasti, da će tu doći do politizacije i da će se na različite načine pokušavati spriječiti govorenje istine. (Borka Rudić, Udruženja BH novinari, BiH, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 29.-30.maj 2009.)

Učesnici su oprečnih mišljenja o tome da li stranci treba da učestvuju u radu komisije.

Čini mi se da bi međunarodni članovi Komisije mogli biti vrlo veliki problem u onoj zajednici u kojoj je međunarodna zajednica izgubila kredibilitet. I u tom smislu ja se ne bih složila da oni budu. S druge strane čini mi se da postoji dobar deo javnosti koji u međunarodnim stručnjacima pronalazi neovisne stručnjake tako da je ovo jako, jako važna diskusija. (Emina Bužinkić, Udruženje mladih Hrvatske, Hrvatska, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 29.-30.maj 2009.)

Mislim ova dilema o eventualnom izboru stranaca u Komisiju, neću kazati međunarodne zajednice, u ovom slučaju govorim o pojedincima, taj izbor može da bude po istim kriterijumima kao izbor iz zemalja regiona, dakle po istim kriterijumima, da to bude moralna osoba sa proverenom biografijom i sa svim onim što može osigurati njegovo učešće u onom kvalitativnom smislu. Znači u tom smislu se ne treba libiti i praviti pravilo da li treba ili ne treba imati stranca u Komisiji. (Amir Talić, Udruženje logoraša Sanski Most, BiH, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 29.-30.maj 2009.)

38.3. Radionica: Mandat REKOM

U debati o mandatu učestvovalo je 56 učesnika Petog foruma, među kojima aktivisti za ljudska prava, tužioci, advokati i 10 predstavnika udruženja porodica žrtava iz regiona. Uvodničari su bili Gordana Bosanac (Centar za mirovne studije, Hrvatska) i Bogdan Ivanišević (Međunarodni centar za tranzicionu pravdu).

REKOM treba da se bavi otkrivanjem masovnih grobnica, prisilnim nestancima, masovnim ubistvima i progonom civilnog stanovništva.

Od djela ja bih svakako izdvojio masovne grobnice, znači to su najteža djela... zatim slijede prisilni ili nasilni nestanci ... mislim da je to ono što zavređuje puni mandat REKOM-a, sudbina tih ljudi, moguća mjesta njihovih tijela, načini nestanka. Sledeća su ubistva, znači ubistva u drugim oblicima nevezano za

masovne grobnice ono što znamo, zatim slijede logori... etnički progon, naravno većih razmjera. (Salem Čorbo, Udruženje Povratak i održiv opstanak, BiH, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 29.-30.maj 2009.)

REKOM treba da pokrije vreme koje je prethodilo izbijanju oružanih sukoba 1991. a i vreme posle 2001.

Albanci sa Kosova tu diskriminaciju vide u kontinuitetu, tamo nije krenulo 90-tih godina nego većina kažu da je krenulo 80-tih godina, posle 1981. godine kad su počela hapšenja, čak i ubistva, kad su vojnici bili ubijani u raznim kasarnama u raznim delovima Jugoslavije i meni se čini da bi bilo lepo da o tome raspravljamo više danas. (Nora Ahmetaj, aktivistkinja za ljudska prava, Kosovo, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 29.-30.maj 2009.)

Na Kosovu bi trebalo poriti vreme od 11. marta 1981. godine kada je student u studentskoj menzi u Prištini bacio tacnu u vreme kada je stigla Titova štafeta u centar Prištine i tu se tražilo da Kosovo dobije status republike i s druge strane taj student je vikao dole Tito. ...tako da je u suštini oružani sukob na Kosovu počeo 11. marta 1981. godine, a po meni je okončan 9. juna 1999. godine kada je potpisan Kumanovski sporazum. (Teki Bokši, advokat sa Kosova, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 29.-30.maj 2009.)

Komisija mora objasniti šta se dešavalo prije nego što su počela borbena dejstva jer borbena dejstva nisu počela sama od sebe, njima su prethodila određena politička previranja, sukobi i tako dalje i početi samo od januara 1991. godine i pričati kako su počela borbena dejstva, a ne napraviti uvod odnosno ne napraviti jednu podlogu koja bi mogla poslužiti za realnije sagledavanje okolnosti prije nego što su počela borbena dejstva čini mi se ne bi bio cijelovit posao (Amir Kulaglič iz Srebrenice, BiH, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 29.-30.maj 2009.)

Za Kosovo i Metohiju važi pravilo da stvar nije još uvek definisana i završena i da se tamo zločini i dalje dešavaju. Ne može se završiti ništa ni sa 2001. godinom ako imamo već 2006. godine nekoga ko je kidnapovan i za koga se i danas ne zna ništa.(Olivera Budimir, Udruženje porodica kidnapovanih, nestalih i ubijenih na Kosovu i Metohiji, Srbija, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 29.-30.maj 2009.)

Deo mandata REKOM treba da budu seksualni zločini, prisilna mobilizacija izbeglica i institucionalna odgovornost.

Seksualni zločini, silovanje, nasilna prostitucija onda seksualno ropstvo, nasilna trudnoća... treba da uđe u mandat REKOM-a, zatim, nasilna mobilizacija izbeglica koja se u Srbiji sprovodila i 1993, 1994, a dosta masovno 1995. godine... Ja bih voljela kad bi se u onome što se zove anatomija zločina dotaklo pitanje institucionalne odgovornosti. (Staša Zajović, Žene u crnom, Srbija, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 29.-30.maj 2009.)

REKOM treba da se bavi žrtvama NATO bombardovanja.

Postoje žrtve koje su nastale zbog bombardovanja odnosno NATO bombardovanja, u tom delu ima mnogo ljudi koji su nestali, u vozovima, na mostovima... To je isto nešto što treba prepoznati. (Olivera Budimir, Udruženje porodica kidnapovanih, nestalih i ubijenih na Kosovu i Metohiji, Srbija, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 29.-30.maj 2009.)

REKOM treba da utvrdi karakter oružanih sukoba i odgovornost međunarodne zajednice.

Mandat REKOM-a bi trebalo biti dvije stvari. Prva stvar bi trebalo biti karakter oružanih sukoba.... Moramo ipak da preispitamo celokupno, od Srebrenice pa na dalje, šta je to uradila međunarodna zajednica da se riješi problem sukoba u bivšoj Jugoslaviji. (Narcis Mišanović, Jedinствена organizacija demobilisanih boraca, BiH, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 29.-30.maj 2009.)

REKOM treba da ujedini udruženja žrtava u zahtevu za nalaženje nestalih i za kažnjavanje onih koji su počinili zločin.

Ja nemam pravo ovde da presuđujem, da prozivam i da osuđujem ko je veći ili manji zločinac. Ja na to nemam pravo ali imam pravo da kažem da moramo se ujediniti da tražimo mogućnosti pronalazjenja u što većem broju nestalih lica i da odgovara onaj ko je izvršio zločin nad njima. Ako budemo se pretvarali u sudnice, ako budemo postavljali sebe kao određene advokate, sudije tužilaštva i koješta, od REKOM-a nema ništa. (Marko Grabovac, Udruženje za traženje zarobljenih boraca, nestalih civila Republike Srpske, BiH, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 29.-30.maj 2009.)

REKOM treba da napravi popis ljudskih gubitaka u oružanim sukobima.

Da Regionalna komisija za utvrđivanje činjenica napravi popis ljudskih gubitaka ili popis stradalnika ali na taj način da za svaku osobu koja je izgubila život ili je kidnapovana i odvedena ili na drugi način nestala ili umorena ima karton u kome moraju biti svi personalni podaci, mora biti mjesto da se upiše da li je bio pripadnik određene vojne formacije ili je bio civil, moraju biti okolnosti pod kojima je ta osoba izgubila život ili je odvedena i tako dalje i tako dalje, da li je identifikovana, da li je sahranjena i tako dalje i tako dalje. (Amir Kulaglič iz Srebrenice, BiH, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 29.-30.maj 2009.)

REKOM treba da organizuje zaštitu dokumentacije nevladinih organizacija.

Mislim da bi bilo dobro da REKOM radi na stvaranju jedinstvene baze podataka ne samo o žrtvama već i dokumenata koji se mogu naći u nevladinim institucijama, da ih sistematizira, zaštititi na adekvatan način da ne bi došlo do gubitka ili propadanja određenih vrlo značajnih dokumenata koji nam mogu pomoći u identifikaciji žrtava ali i u utvrđivanju drugih činjenica koje mogu rasyjetliti oklonosti ili obrasce zločina na pojedinom području. (Amir Kulaglič iz Srebrenice, BiH, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 29.-30.maj 2009.)

REKOM treba da se bavi odgovornošću institucija.

Ja bih dao REKOM-u mandat da se bavi ne samo postupcima pojedinaca nego da se bavi i djelovanjem institucija, organa. Zašto se REKOM ne bi bavio zločinima koje su podstrekavale medijske kuće... odnosno njihovi glavni urednici, novinari i slično; zatim zašto se REKOM ne bi bavio time da su pojedini policijski organi i čitave policije zemalja regiona na neki način bili izvršiooci, odnosno naručiooci zločina koji su vršeni u logorima, zatvorima i tako dalje. (Ibro Bulić, Tužiteljstvo BiH, Peti regionalni forum, Budva, Crna Gora, 29.-30.maj 2009.)

Nema zločina, zločin je vrlo sofisticiran, neko ga je osmislio neko ga je organizirao, neko proveo, neko aplaudirao, neko poticao na zločin i tako dalje i tako dalje. Podržavam sve one koji kažu da se moramo pozabaviti institucijama, odnosno ljudima u institucijama. (Amir Kulagić iz Srebrenice, BiH, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 29.-30.maj 2009.)

REKOM treba da utvrđuje činjenice koje do sada nisu utvrđene, a koje se tiču sukoba u regionu, kao i činjenice koje se odnose na pojedinačnu odgovornost.

Postoje činjenice koje je utvrdio Međunarodni tribunal za bivšu Jugoslaviju, koje činjenice mislim da ne treba nanovo utvrđivati nego ih treba jednostavno preslikati, posuditi. ..Druga lista činjenica biće utvrđene činjenice koje su do sada, odnosno do početka rada REKOM-a utvrdili pravosudni organi u pojedinim zemljama regiona. Međutim tu će se pojaviti problemi jer jedna te ista činjenica biće utvrđena od strane različitih sudova različito. I sledeća lista činjenica bile bi one činjenice koje do sada nisu utvrđene i koje valja utvrditi, staviti na listu činjenica za utvrđivanje. To bi bile neke činjenice koje se tiču objektivno sukoba, konflikta u regionu, a onda bi uslijedile činjenice koje se odnose na pojedinačno izvršena djela, pojedinačnu odgovornost. (Ibro Bulić, Tužiteljstvo BiH, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 29.-30.maj 2009.)

REKOM treba da se bavi žrtvama, da utvrdi zašto su ubijeni nedužni ljudi i da pomogne da se nađu posmrtni ostaci.

Meni draga gospodo ništa ne znači da me ovde vi tešite, da je ova država kriva. To za mene nije bitno. Za mene je bitno ako ništa drugo, ako znam da su mi tri lica [majka, otac i brat] koje sam naveo stradala, da nađem posmrtnu ostatku, da ih sahranim u skladu sa svojim običajima i običajima mog naciona i da bar znam ko je i s kojim ciljem to učinio. (Milosav Stojković, Udruženja kidnapovanih i ubijenih na Kosovu i Metohiji, Srbija, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 29.-30.maj 2009.)

Žrtve su zaštićene osobe po ženevskim konvencijama prema kojima je izvršen zločin.

U međunarodnom krivičnom pravu odnosno u međunarodnom običajnom pravu. To su zaštićene osobe, sve one zaštićene osobe nad kojima je izvršen zločin. (Ibro Bulić, Tužiteljstvo BiH, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 29.-30.maj 2009.)

Svako ko je izvrgnut nasilju, od ponižavanja, nemojmo to zaboraviti, preko fizičkog maltretiranja seksualnog, neseksualnog i ostalih do ubijanja preko mučenja je žrtva koje je nedopustva i neprihvatljiva. (Srđan Dvornik, aktivista za ljudska prava Hrvatska, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 29.-30.maj 2009.)

Mandat REKOM ne sme biti ograničen. Komisija mora da obezbedi i sačuva dokumentaciju, a na sudskim organima je da okončaju posao.

Zato mislim da kad je u pitanju mandat samog organa, on mora biti neograničen. Jer ratni zločin ne zastarijeva... Druga činjenica ... da obezbedi da ne nestane dokumentacija. Ako sačuvate dokumentaciju kad tad, kad tad će zločinac biti zločinac, a žrtva dobiti satisfakciju. . Svaki zločin je jednak i svaki dokument koji se danas može sačuvati mora biti pohranjen ne bi li se izvršio određeni pritisak naših država međusobno da bi se ovaj posao u pravnom smislu okončao. Ko će ga okončati? Samo državni organi i sudovi. Ne možemo mi imati pretenziju da imamo karakter bilo kakvih sudskih organa. (Branislav Radulović, Udruženje pravnika Crne Gore, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 29.-30.maj 2009.)

REKOM trba da uspe, zato ne treba da se bavi uzrocima rata.

Mislim da ne bi trebalo da se bavimo uzrocima, znači ko je prvi počeo, srpski svat, Borovo selo i tako dalje nego da uvek moramo imati u vidu da ovaj REKOM mora da uspe. U suprotnom neće uspeti, neće ga usvojiti svih sedam vlada ili parlamenata. (Jasna Bogojević, aktivistkinja nevladinih organizacija iz Srbije, Peti regionalni forum, 28. i 29. 06.2009. Budva, Crna Gora)

Uzroci, političke implikacije, počinioci, to su drugorazredne stvari, nevažne, ne one koje treba zanemariti nego izvedene. One dolaze na red posle i ono jedino gde može REKOM sebi uzeti puni mandat je stvar što se tiče iskaza žrtava kroz njihova usta, detektiranja što se dogodilo, da istjera stvar do kraja. (Srđan Dvornik, aktivista za ljudska prava, Hrvatska, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 29.-30.maj 2009.)

Smatram da bi Komisija trebalo da se više bavi pitanjima činjenica nego samih pravnih kvalifikacija određenih kršenja. Komisija ne bi trebalo da ulazi u pravne implikacije već bi trebala da samo navede vrstu kršenja u smislu otmice, ubistva, silovanja i tako dalje, dok za pitanja sudskog gonjenja naravno da se pretpostavlja da bi se time trebalo da bave sudovi i sudske vlasti. (Howard Varney, Međunarodni centar za tranzicionu pravdu – ICTJ, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 29.-30.maj 2009.)

REKOM treba da se bavi izbrisanim iz državljanstva Slovenije.

Radi se o izbrisanim građanima Republike Slovenije i da shvatite kako je to veliki problem moram vam reći da je još uvek 12.000 ljudi počišćeno iz Slovenije. Ne bih da minimalizujem teže slučajeve koji su se dogodili u Jugoslaviji sa oružjem ali da se i takva krivična dela preganjaju, ne znam da li je to pravi izraz, već sam zaboravio srpsko-hrvatski jezik, da i takve stvari uđu u interesovanje REKOM-a. (Aleksandar Todorović, Civilna inicijativa izbrisanih, Slovenija, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 29.-30.maj 2009.)

38.4. Radionica: Javno slušanje i Odnos prema izvršiocima ratnih zločina i drugih teških kršenja ljudskih prava

U debati je učestvovalo 75 učesnika Petog foruma za tranzicionu pravdu, među kojima je bilo 25 predstavnika udruženja/udruga porodica žrtava iz regije. Pored sugestija i predloga u vezi sa temama

radionice, nekoliko učesnika iznelo je mišljenje da je prioritet utvrditi uzroke rata i zločina¹, a predstavnici srpskih udruženja su ukazali da su Srbima potrebne garancije da će sve žrtve biti jednako tretirane². Moderator debate bili su Tea Gorjanc-Prelević (Akcija za ljudska prava, Crna Gora) i Dinko Gruhonjić (Nezavisno udruženje novinara Vojvodine, Srbije).

Javno svedočenje žrtava otvara prostor za katarzu i saosećanje.

Ono zbog čega su po mom mišljenju javna slušanja vrlo važna, kada govorimo pre svega o empatiji, jeste činjenica da recimo već pomenuti slučaj ubistva bošnjačkih mladića i snimka [Škorpioni] koji su prikazale sve televizije u Srbiji, ono što sam ja uspeo da pratim u javnosti je proizvelo prvo šok, a potom i saosećanje sa tim žrtvama. (...) Mislim da je REKOM praktično prva ozbiljna, a plašim se i poslednja prilika da se čuje glas žrtava. (Dinko Gruhonjić, Nezavisno udruženje novinara Vojvodine, Srbija, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 29.-30.maj 2009.)

Dakle javna saslušanja će biti jedna vrsta olakšanja, jedna vrsta katarze i naravno jedna vrsta vrlo dragocijene pomoći onima koji budu procesuirali ratne zločine. (Jusuf Trbić, Bošnjačka kulturna zajednica Preporod, BiH, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 29.-30.maj 2009.)

Ne znam da li ste čuli za Izbrisane Republike Slovenije? Dok god nismo mi počeli da svedočimo, lično mi nismo ništa napravili. Nije javnost znala za nas, nisu Slovenci saosećali sa nama, a kad smo počeli u javnosti da svedočimo i to, sa 5 posto potpore slovenačke javnosti došli smo na 45 posto. (Irfan Beširević, Socijalni centar, Rog, Slovenija, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 29.-30.maj 2009.)

Mislim da je jako važno da vidimo žrtve sa imenom i prezimenom sa licem, sa suzama, sa bolom, ma koliko to bilo teško ali to je jedini način da možda dođemo sebi posle svih ovih godina i da možda naša deca mogu da krenu da rade nešto drugo na ovim prostorima, a da se stalno ne vraćamo i ne vrtimo u krug. (Ljiljana Stojanović, Centar za demokratiju i razvoj juga Srbije, Srbija, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 29.-30.maj 2009.)

Što se tiče javnih svedočenja hteo bih da kažem da je to pravo, da ostavlja veoma veliki utisak na sve, sve ljude oko nas i ljude u regionu... (Ljubiša Filipović, Udruženje porodica kidnapovanih i ubijenih na Kosovu i Metohiji Crveni božur, Crna Gora, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 29.-30.maj 2009.)

Pojam žrtve treba definisati u skladu sa standardima ljudskih prava.

Žrtva [je]svaki pojedinac ili grupa nad kojom je izvršen zločin, odnosno žrtva je građanin prema kome je izvršen bilo koji vid nasilja motivisan zločinačkim i nečovečnim činom ili djelovanjem suprotnim

¹ Ibrahim Čekić, bivši politički osuđenik iz Crne Gore: *Mislim ovo što vi pokušavate baviti se posledicama da je to jako velika greška jer pre svega ja mislim da se ovde treba baviti uzrokom, odnosno uzrokom svega onoga što je dovelo da mi danas imamo Srebrenicu, Dubrovnik, Bijeljinu, šta ja znam, Sarajevo i tako dalje.*

² Milena Parlić, Udruženje porodica kidnapovanih i ubijenih na Kosovu i Metohiji, **Srbija**: *Za nas je vrlo važno da bude individualizacije zločina, da uopšte nema politike u REKOM-u, da to uopšte ne postoji. Znači da sve žrtve budu jednake, to je najvažnije za nas.*

međunarodnim usvojenim standardima koji garantuje ostvarivanje ljudskih prava. (Velija Murić, Crnogorski komitet pravnika za ljudska prava, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 29.-30.maj 2009.)

Treba upreti prstom ko je organizator svega ovoga, treba napraviti razliku među žrtvama. Jedno je žrtva koja je ubijena na svom kućnom pragu, drugo je onaj ko je došao na tuđe da traži nešto i tako dalje i tako dalje. (Ibrahim Čikić, bivši politički zatvorenik, Crna Gora, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 29.-30.maj 2009.)

Žrtva je istovremeno i onaj ko je poginuo na svome pragu, a istovremeno žrtva su i oni koji su izbjegli i proterani iz svojih kuća, znači nisu poginuli. Znači pojam žrtve je mnogo, mnogo višeslojan i mislim da će u radu REKOM-a, pogotovo u javnom govoru, da se ne naprave vrednosna izjednačavanja tamo gde ne smeju postojati. (Esad Kočan, nedeljnik Monitor, Crna Gora, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 29.-30.maj 2009.)

Javna slušanja ne treba da budu ograničena samo na žrtve.

Ja sam mišljenja da treba saslušati sve koji žele da daju iskaz jer mi nismo u stanju niti smo pozvani da cijenimo da li je neko zločinac ili nije. Naravno, pri tome treba obezbediti jedan mehanizam, možda nije pravi termin, zaštite svedoka. (Jusuf Trbić, Bošnjačka kulturna zajednica Preporod, BiH, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 29.-30.maj 2009.)

Što se tiče počinitelaca ja mislim da oni isto tako pate, imaju dosta trauma i da priče žrtava mogu da ih podstaknu da i oni ispričaju i što smatram jako važnim da se u toku pričanja priča ne trve, ne vrijeđaju se, da priča bude onakva kakva je i da se stvori jedan prostor za pričanje, da ima prostor za sve priče. (Teufika Ibrahimfendić, Viva žene, BiH, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 29.-30.maj 2009.)

Da bismo saznali gde su nestali, da onima koji nisu jako krivi, da su imali manje krivice, da nisu baš bili jako veliki ratni zločinci, da možda treba usvojiti tu klauzulu da im se omogući da javno svedoče, da javno iznesu ono u čemu su učestvovali, direktno ili indirektno, da bismo došli do istine. (Nada Dabić, Esperanca, Srbija, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 29.-30.maj 2009.)

Naime treba različito posmatrati one koji su zločin izvršili izvršavajući naredbe, dakle poštujući naredbe svojih starešina ili pak političke stavove ili nacionalne stavove od onih koji su to, praktično u svoje ime vršili vodeći se zločinačkim hirom. (Velija Murić, Crnogorski komitet pravnika za ljudska prava, Crna Gora, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 28. - 29. maj 2009.)

Među pripadnicima vojske i policije, svuda ima onih koji imaju jaku potrebu da u određenim uslovima i da u vezi sa određenim strašnim slučajevima govore. Ne javno - pokazuje se da kad god govore javno da se to završava užasno [po njih]... Ali ako mi uspemo da napravimo drugačiju klimu, da to bude klima podrške za one koji javno govore, svedoče o zločinima, onda bi verovatno i njima bilo lakše da se prijave i da onda u okviru ovih javnih slušanja govore o zločinima. (Nataša Kandić, Fond za humanitarno pravo, Srbija, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 28. - 29. maj 2009.)

U odabiru žrtava koje će javno svedočiti prednost treba dati žrtvama čiji iskaz mogu da potkrepe svedoci.

Mislim da ne treba praviti selekciju, ja mislim da treba ustvari one ljude koji imaju neke želje da kažu to javno, da kažu to javno, ja ne bih stvarno pravila selekciju po načinu kako mogu da kažu, važna je želja da ti ljudi učestvuju. (Ljupka Kovačević, Anima, Crna Gora, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 28. - 29. maj 2009.)

Ja sam za to da se saslušavaju i žrtve i svedoci i mislim da kad budemo vodili računa o selektiranju onih koji će javno govoriti, da prednost treba dati žrtvama čije svedočenje odnosno čiji iskaz mogu da potkrepe svedoci. (Dragoljub Duško Vuković, novinar iz Crne Gore, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 28. - 29. maj 2009.)

Mislim da bi se posebno morale saslušati žene, žrtve silovanja. (Sonja Radošević, novinarka iz Crne Gore, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Crna Gora, 28. i 29.05.2009.)

Žrtve treba slobodno da svedoče a ne da se ispituju kao pred sudom.

Mislim da treba dozvoliti da slobodno govore i da ne treba da ima formu nekog istraživačkog postupka. Prosto što ljudi u tom nekom govoru kažu to treba poštovati. Neki možda mogu i manje i više ali smatram da ne treba da se ispituju... (Ljupka Kovačević, Anima, Crna Gora, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 28. - 29. maj 2009.)

Postoji dilema da li žrtve treba javno da imenuju počinioce.

Da li imenovati, to je isto dilema, da li imenovati počinioce ili ne, ja smatram u javnom saopštavanju, u javnom svedočenju ne, ali pošto neće sva svedočenja biti javna mislim da treba te podatke Komisija da prosto ima. (Ljupka Kovačević, Anima, Crna Gora, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 28. - 29. maj 2009.)

Dakle ako bi taj REKOM iz činjenične građe uspostavio dovoljno ostalih dokaza u toj situaciji, on bi u suštini mogao mirne duše da imenuje te počinioce i ja mislim da bi u takvim slučajevima i trebalo da to učini. (Tea Gorjanc-Prelević, Akcija za ljudska prava, Crna Gora, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 28. - 29. maj 2009.)

Ja sam imao priliku da saslušam mnogo ljudi koji su pominjali imena onih koji su zločine izvršili. Naravno razlika između onoga da li je čovek koji govori čuo za nešto ili je svedok koji je vidio, što bi se reklo svojim očima. Ukoliko on na taj način pomene počinioce ili one koji su umješani, onda valja obezbediti tim ljudima da na neki način odgovore. (Jusuf Trbić, Bošnjačka kulturna zajednica Preporod, BiH, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 28. - 29. maj 2009.)

Iz pozicije profesionalnog novinara... moram da kažem da je vrlo opasno baratati imenima počinitelaca ako nemamo dokaze za to. Jer onda ulazimo u potencijalnu zonu klevete i tako dalje i možemo doći u situaciju da žrtve zbog toga što eventualno ne mogu da dokažu da je neko počinitelj zločina, budu tužene od onih koji su izvršili zločin ili navodnih izvršilaca zločina, a mi nećemo, ili Komisija neće biti u prilici

da ih zaštititi. (Dragoljub Duško Vuković, novinar iz Crne Gore, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 28. - 29. maj 2009.)

Upotrebljavanja imena počinitelja ili svedoka ili bilo kakvih imena, to zadire u principu u pravosuđe, legalne strukture svake države. Dakle da li ćemo u tom slučaju imati dva pravosuđa? Jedno civilno i jedno državno. Ili će se oni nekako nadopunjavati, pa biti nekako [REKOM postao]javni servis institucija javnog tužitelja ili državnog tužitelja u procesuiranju ratnih zločina. (Bruno Čavić, veteran iz Hrvatske, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 28. - 29. maj 2009.)

Dakle jedna stvar je ako neko tokom svog svedočenja to kaže, a drugo je da li ime stoji u izveštaju. U oba slučaja je važna količina dokaza. Jer pazite, vi možete da odgovarate za klevetu, odnosno vi se oslobađate optužbe za klevetu ako ste imali dovoljno osnova da poverujete u istinitost onoga što ste pričali. Dakle ako bi taj REKOM iz činjenične građe uspostavio dovoljno ostalih dokaza u toj situaciji, on bi u suštini mogao mirne duše da imenuje te počinioce i ja mislim da bi u takvim slučajevima i trebalo da to učini. (Tea Gorjanc-Prelević, Akcija za ljudska prava, Crna Gora, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 28. - 29. maj 2009.)

Porodice žrtava treba da odluče o amnestiji počilaca.

Treba amnestirati sve one koji čine dobro, one koje treba nagraditi. Mislim da naše porodice moraju same odlučivati o tome da li bi amnestirale. Bog će kazniti sve one koji su zlo činili, a svaki zločinac ima ime i prezime. (Verica Tomanović, Udruženje porodica kidnapovanih i nestalih lica na Kosovu i Metohiji, Srbija, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 28. - 29. maj 2009.)

Postoji dilema da li treba pozivati predstavnike institucija da javno svedoče.

Da li održavati javna saslušanja predstavnika institucija, ja mislim da ne. (Ljupka Kovačević, Anima, Crna Gora, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 28. - 29. maj 2009.)

Što se tiče pitanja da li održavati javna saslušanja predstavnika institucija, mislim da je to vrlo relevantna stvar jer ako bi uspeali da javno saslušavamo predstavnike institucija na taj način bi uspostavili jedan specifičan kontakt sa njima, odnosno institucijama koje treba institucionalno da se bave ratnim zločinima, reparacijama, oštećenima i tako dalje. (Velija Murić, Crnogorski komitet pravnik za ljudska prava, Crna Gora, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 28. - 29. maj 2009.)

Ako treba da utvrdimo činjenice i ako je to jedan od načina da to uradimo, a da onda iz tih utvrđenih činjenica dođemo do nečega što će nas odvrćati, čak i neke naše potomke od činjenja ratnih zločina, onda sam za to da oni koji žele da govore zato što žele za sebe da obezbede neku amnestiju ili zato što žele da se pokaju i tako dalje, da operu svoju savest, za to sam da se tim ljudima da neka mogućnost da im se olakša ako govore istinu. (Dragoljub Duško Vuković, novinar iz Crne Gore, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 28. - 29. maj 2009.)

Nevladine organizacije i udruženja žrtava treba da ohrabruju žrtve da učestvuju u javnom slušanju.

Uloga nevladinih organizacija i udruženja žrtava u ohrabrivanju žrtava da svedoče, ovde je sad nekako direkcija da je u ohrabrivanju žrtava da svedoče. (Ljupka Kovačević, Anima, Crna Gora, Peti regionalni forum za tranzicionu pravdu, Budva, Crna Gora, 28. - 29. maj 2009.)